

vàpt: *bá.pkeņa tráukõnt eš_pēčāus / vàpt / e_soselē-da;*
vasnóti: vasnúoje žõ_sis pri_eketē;
važiúoti, nuvažúoti: leižõ.vis mó.na pakālnie nuvažá.va / te_p_skanē: bõ.va („sakoma kā skaniai valgant“);
važiuoti, parvažuoti: jau_jūonis parvažõu („sakoma apie griautinį“);
žaislai „žaidimai“: vesúoiku tū_m_taiū: žáislū_m bõ.va;
žýpt: perkū_ns tik_žž_pt vēinõ / õntrõ_rūozõ;
žiúpt: tik_žõpt perkū_ns i_gálva;
žúžis: žõ_ži_múštē („toks vaikų žaidimas“).

Dar vienas kitas įdomesnis pavyzdys: *brėščius* „nei žilas, nei širmas arklys“ (plg., *brėšas*, -à Sr); *būgis* „baidyklė“; *kaurātas* (plg. kalvarātas) „verpimo ratelis“; *kleñkš klañkš* „sakoma einant su klumpėmis“; *kriūgis* „ožys malkoms pjauti“; *lakšalýnē* „naminių makaronų sriuba“; *līteris* (lītaris) „lītras“; *mediniñkas* (mediniñcē) „malkinė“; *mylūs*, -ì (-à) „mielas, meilus“; *mīteris (mīlaris)* „metras“; *nemačiom* „paslapčia“; *pačiúkt pačiúkt* „sakoma minant linus“; *pridirbimas* „prieangis, veranda“; *protñs*, -ì „protingas“; *pūpst pūpst* „šaudymui nusakyti“; *rūčkolē* „kopūsto šerdis“; *suklaknóti* „sakoma apie gandrą“; *šiugžýnas* „lapuočiai“; *tik teñk teñk* „sukasi verpimo ratelis“; *zvañk* „kartojant nusako skambėjimą“. Iš nugirstų karvių vardų minėtini: *Cėkē, Šlakýtē, Terbėšē*.

Zofija Babickienė

Vilniaus universitetas
 Bendrosios kalbotyros katedra

Įteikta
 1997 m. lapkričio mėn.

Balsių *a* ir *u* pakaitos tarp nosinių priebalsių rytų aukštaičių šnektose

Visiems kalbininkams gerai žinoma, kad kai kuriuose žemaičių tarmės žodžiuose vietoj bk balsio *u* tariamas *u*. Plačiausiai paplitę tokio tipo žodžiai yra *mūno* „mano“, *mūn* „man“, *muni* „mane“ ir *nūmas* „namas“ su daugybe giminaičių: *numai*, *numālis*, *numiēn*, *numinis*, *numiškis*, *numõ* ir kt. (LKŽ VIII 893–896; LKT 465; DūnŽ 222–224 etc.).

Šifruodama kasetėse įrašytus uteniškių tarmės tekstus aptikau šaknį *num-* ir dviejose rytų aukštaičių tarmės šnektose. Mindūnų km. (Stirnių parapija) įrašyti tokie du atvejai: *numi.næ. mil.d.læ. k³š.tumas* ir *parvažž.va. numõ*. Pasakotojas J. Vyšniauskas gimęs 1914 m. Kadangi žodžiai su šia šaknimi pavartoti du kartus, nėra pagrindo įtarti, kad tai galėtų būti apsirikimas. Abiem atvejais *u* yra nekirčiuotame skiemenyje, o žodžių reikšmė šiek tiek nutolusi nuo pagrindinės žodžio „namas“ reikšmės. Baziviškių kaime (Lukštų parapija) užrašytas sakiny *dvāra. bū.va. mak³.kla. numõs* (t.y.

mokykla buvo dvaro namuose). Pasakotoja O. Šniukštienė gimusi 1912 m. Sunku būtų tikėtis, kad rytų aukštaičiai galėtų turėti paralelines šaknis *nam-* ir *num-*, – vadina si, nekirciuotas balsis *a* tarp dviejų nosinių priebalsių linkęs nazalizuotis ir siaurėti. Tad tikriausiai tokios pačios fonetinės kilmės balsis *u* yra ir minėtuose žemaičių tarmės žodžiuose *muno*, *mun*, *numas* ir kt.

Žemaičių tarmėje yra ir daugiau žodžių (tiesa, rečiau vartojamų), kur tarp dviejų nosinių priebalsių vietose baltosios *u* tariamas *u*: *kamunė* „kamanė, laukinė bitė“ (Alsėdžiai, Salantai, Mosėdis), nom. pl. *kāmūnės* (Salantai), *kamūninis medūs* (Mosėdis), *kāmūnos* „kamanos“ (Salantai) ir kt. (LKŽ V 189–190). Tikriausiai tokių žodžių yra ir daugiau. Baltosios *u* kilmė šiuose žodžiuose problemiškesnė, nes čia jis yra niekada nekirciuojamoje pozicijoje. Bet jis taip pat gali būti nazalizacijos bei siaurėjimo rezultatas.

Apie Tauragę ir kitose Žemaičių vietose upėvardis *Nėmanas* turi variantą *Nėmanas* (LUEV, 108). A. Vanagas teigia, kad „dėl varianto *Nėm-anas* ir dėl galimų kitokių *Nemuno* darybos ir kilmės aiškinimų priesagos *-unas* buvimas varde *Nėmanas* kelia rimtų abejonių“ (A. Vanagas, 1970, 202). Nėra neįmanoma, kad tokį *a* virtimą *u* tarp dviejų nosinių priebalsių galėtume turėti ir šiame upėvardyje: *Nėmanas* > *Nėmanas*. Pietų aukštaičiai šiame upėvardyje ir išvestiniuose žodžiuose balsį *u* neretai praleidžia: *Nėmnas* (Viečiūnai), *panemnė* „panemunė“ (Ratnyčia), *paneñnė* „t.p.“ (Liškiava). Šis variantas neužfiksuotas nei LUEV, nei A. Vanago (1970, 1981) veikaluose. Pabrėžtina, kad variantą *Nėmanas* bus turėję ne tik žemaičiai. Tai rodytų vietovardis *Nemajūnai* (kaimas Prienų rajone, tebevartojamas ir senesne forma *Nemaniūnai*) ir galbūt pavardės *Nemānis*, *Nemānius*, *Nemanāvičius*, *Nemaniūnas* bei galima jos „mutacija“ *Namajūnas*.

Dar, kalbėdama apie Nemuną, norėčiau pridurti vieną detalę. Etimologizuodami šį upėvardį, kalbininkai paprastai remiasi K. Būgos nelabai aiškiai nusakytu grybu *nemūnė* „drėgnose vietose auganti budis“ (Vanagas, 1981). LKŽ VIII tome nurodoma, kad *nemūnė* yra kelmūtis (*Armillaria mellea*) (LKŽ VIII 653). Tačiau apie Ukmergę, Vidiškius šis žodis kirčiuojamas *nēmūnė* ir reiškia visai kitą grybą – raudongalvį baltikenį, jerubelę (*Tricholomopsis rutilans*).

LITERATŪRA

- LKT* – Lietuvių kalbos tarmės. Chrestomatija. Vilnius: Mintis, 1970.
LKŽ – Lietuvių kalbos žodynas. T. 5, Vilnius: Mokslas, 1959; T. 8, Vilnius: Mokslas, 1970.
LUEV – Lietuvos TSR upių ir ežerų vardynas / Sudarė B. Savukynas, A. Vanagas, V. Vitkauskas ir kt. Vilnius: Mintis, 1963.
DūnŽ – Vitkauskas V. Šiaurės rytų dūnininkų šnektų žodynas. Vilnius: Mokslas, 1976.
Vanagas A., 1970, Lietuvos TSR hidronimų daryba. Vilnius: Mintis.
Vanagas A., 1981, Lietuvių kalbos hidronimų etimologinis žodynas. Vilnius: Mokslas.

Žaneta Markevičienė

Vilniaus pedagoginis universitetas
Lietuvių kalbotyros katedra

[teikta
1997 m. spalio mėn.]